Prima ediţie a volumului *Törökországi leveleinek* [Scrisori din Turcia]*

FEISZT GYÖRGY
Arhivele Judeţene Vas, Ungaria

Abstract

The First Edition of Törökországi leveleinek [Letters from Turkey]

István Kultsár had been a fervent organizer of the Hungarian literary and theatrical life at the turn of the XVIIIth and XIXth century. As a teacher at the Szombathely Liceum, in 1794 he had published Kelemen Mikes's so far unknown ***Törökországi levelek*** *[Letters from Turkey] at Szombathely, giving great boost to literary life in Hungary and making possible the dissemination of Hungarian prose in the XVIIIth century. This study examines the circumstances of the first edition of Kelemen Mikes's work.*

Keywords: *István Kultsár, Hungarian literature, Hungarian theater, the XVIIIth century, Törökországi levelek, Kelemen Mikes's work.*

Szily János, primul episcop al eparhiei din Szombathely - înfiinţată în anul 1777 - a iniţiat o activitate de construcţie de mari dimensiuni, comandând ridicarea unui palat episcopal şi a unui seminar pentru instruirea preoţilor. Centralizarea pregătirii clericilor a jucat un rol important în politica bisericească a lui Iosif al II-lea, de aceea seminarul din Szombathely şi-a pierdut funcţionalitatea. Potrivit noilor decizii, clădirea devine proprietatea armatei, urmând să funcţioneze ca brutărie. Episcopul Szily a respins hotărârea împăratului, exprimându-şi personal împotrivirea, fapt pentru care Iosif l-a expulzat din Viena. Pentru a evita

* Mikes Kelemen s-a născut la Zágon [Zagon, Covasna], în anul 1690. Ajunge la curtea principelui Francisc Rákoczi al II-lea încă din tinereţe. Chiar dacă nu era nevoit, îl însoţeşte pe principele în exil în Polonia, Franţa şi Turcia. Trăieşte la Rodosto până la moartea sa din 1761. (Nota traducătorului. Tradus de Weisz Szidónia, Biblioteca Teleki-Bolyai).

BDD-A19441 © 2010 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 13:52:21 UTC)

rechiziţia completă, episcopul Szily îi primeşte pe lângă preoţi şi studenţi şi pe comercianţii de cereale ai armatei, cedând podul clădirii pentru depozitul de grâne.[1]

Pe lângă construcţii, episcopul Szily János joacă un rol important şi în stimularea vieţii spirituale şi culturale din Szombathely. Înfiinţarea unei tipografii era necesară funcţionării normale a administraţiei eclesiastice, însă nu numai episcopia avea nevoie de un astfel de atelier pentru tipărirea circularelor, ci şi adunărilor generale judeţene le trebuiau multiplicate documentele oficiale, invitaţiile şi ordonanţele, de aceea episcopul ia măsuri practice şi îl invită în oraş pe Siess József János, tipograf din Sopron.[2]

La Szombathely nu se înfiinţează o imprimerie independentă, ci o filială a celei din Sopron, echipamentul necesar fiind asigurat de familia Siess. Tipografia îşi începe activitatea în clădirea seminarului, în câteva săli cedate gratuit. Descoperind trecutul bogat al oraşului episcopal, Szily îi solicită arheologului Schönvisner István redactarea unei lucrări de istorie care să cuprindă trecutul localităţii, din antichitate până în acea epocă. Dorinţa episcopului este exprimată pentru prima dată într-o scrisoare adresată unui profesor univeristar din Pest, pe 14 noiembrie 1787: *„Az a szándékom, hogy a régi emlékeket Bécsben vésetem, a történetet pedig szombathelyi betűkkel adatom ki. Ugyanis Szombathely szerzett nyomdát”*. [Dorinţa mea e ca aceste memorii vechi să fie gravate la Viena, povestea fiind publicată cu literele din Szombathely, deoarece oraşul a dobândit o tipografie].[3]

Istoria Sabariei, scrisă de Schönvisner în limba latină, este editată în anul 1791 la tipografia Trattner din Pest. Motivul pentru alegerea acestui atelier nu este cunoscut, însă se presupune că numărul matriţelor pentru literele existente în tipografia Siess nu a fost suficient pentru a produce o

---

[1] Székely László, ***A szombathelyi papnevelő-intézet története*** [Istoria seminarului din Szombathely], în ***A Szombathelyi Egyházmegye története***, II., Szombathely, 1929, p. 171-295.

[2] Potrivit indicelor arhivelor episcopale din Szombathely (în continuare ***SZPL***), Siess a fost invitat în oraş de judeţ, însă documentul nu s-a păstrat. ***SZPL***, II., p. 119.

[3] Corespondenţa dintre Szily şi Schönvisner, ***SZPL*** 74/a.

BDD-A19441 © 2010 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 13:52:21 UTC)

carte de aproape 400 de pagini. Totodată, tipărirea cărţii la Pest a fost practică şi datorită faptului că autorul era de acolo, iar corecturile puteau fi efectuate mai uşor.[4]

Siess József János moare în anul 1787. Numele fiului său - Siess Antal József - se găseşte pe publicaţiile tipografiei numai doi ani mai târziu, în 1789. Prima tipografie din Szombathely a funcţionat în seminarul din oraş până în vara anului 1790, deoarece, după moartea împăratului Iosif II, reîncepe instruirea preoţilor, astfel tipografia trebuia să fie mutată în clădirea poştei.[5]

În primii ani de existenţă, activitatea tipografiei Siess s-a redus la publicarea documentelor oficiale şi a poeziilor elegante, tipăriturile cu temă culturală se înmulţesc o dată cu venirea în oraş a lui Kultsár István, în 1789.[6]

Kultsár s-a născut în anul 1760 într-o familie de artizani din Komárom. Contrar planului său iniţial de a intra în ordinul benedictinilor, petrece şapte ani ca profesor laic la Szombathely, dobândind renume prin activitatea sa culturală.[7] Fapta sa cea mai semnificativă a fost aducerea la Szombathely şi publicarea operei lui Mikes Kelemen, întitulată ***Törökországi levelek*** [Scrisori din Turcia].

Zágoni Mikes Kelemen, scribul principelui Rákóczi a trăit la Rodosto (Tekirdag, Turcia) până în 2 octombrie 1761, când, la vârsta de 71 ani, părăseşte această lume, resemnat cu dorinţa lui Dumnezeu. Supranumit „*uriaşul loialităţii şi a tăriei morale*," Mikes a efectuat o activitate literară semnificativă în timpul exilului. [8]

---

[4] Ulreich Tibor, ***Szombathely nyomdái napjainkig*** [Tipografiile din Szombathely până în prezent], Szombathely, 1961, p. 228.

[5] Ulreich, ***op. cit.***, p. 23.

[6] ***Arhivele Judeţene Vas*** (***VAML***), ***Protocoalele adunărilor generale judeţene***, 1792, nr. 345.

[7] Hegedűs Ferenc, ***Kultsár István szombathelyi évei*** [Anii petrecuţi în Szombathely de Kultsár István], în ***Vasi Honismereti Közlemények*** (în continuare ***VHK***), 1991, nr. 1, p. 49-57.

[8] Bariska István, ***A hűség és lelkierő óriása Mikes Kelemen 1690-1791.*** [Uriaşul loialităţii şi a tăriei morale], în ***VHK*****,** 1990, nr. 1-2, p. 1-4 şi Kuntár

BDD-A19441 © 2010 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 13:52:21 UTC)

Contribuţiile cele mai semnificative ale activităţii sale literare sunt acele 207 de scrisori care au fost adresate mătuşii sale, contesa P. E., datate între 10 octombrie 1717-20 decembrie 1758. Ultimele rânduri sunt înduioşătoare: *„Az első levelemet amidőn a nénémnek írtam, huszonhét esztendős voltam, eztet pedig hatvankilencedikben írom. Ebből kiveszek 17 esztendőt, a többit a haszontalan bujdosásban töltöttem. A haszontalant nem kellett volna mondanom; mert az Isten rendelésében nincsen haszontalanság; mert ő mindent a maga dicsőségére rendel. Ne kívánjunk tehát egyebet az Isten akaratjánál. Kérjük az üdvösséges életet, a jó halált, és az üdvösséget. És azután megszűnünk a kéréstől, mind a bűntől, mind a bujdosástól, mind a telhetetlen kívánságtól. Ámen."* [Cînd ţi-am scris cartea mea dentîi, surioară dragă, aveam douăzeci şi şapte de ani, iar amu, cînd o scriu pe aceasta, mă aflu întru al şase zeci şi nouălea. Den aceştiia scot 17; ceilalţi i-am petrecut în netrebnică pribegie. Nu ar fi trebuit să zic vorba netrebnic, căci în rînduielile Domnului nu încape netrebnicie, rînduindu-le el pre toate întru slava sa. Cată deci să năzuim şi noi către aceasta, că atunce toate rînduielile sale asupra noastră va să ne hie spre bine. Să nu rîvnim dară la altă ceva decît la voia Domnului. Să-i cerem cuvioasă viaţă, milostivă moarte şi mîntuirea sufletului. Că mai apoi izbăvi-ne-vom de rugăminţi, de păcat, de pribegie şi de nesăbuitele dorinţi. Amin].[9]

După terminarea manuscrisului (decembrie 1758), scrisorile rămân pentru trei decenii în Turcia. Se poate pune întrebarea: cum ajunge ***Törökországi levelek*** în Ungaria? Cert este că Mikes dorea publicarea acestei opere, scrisorile nefiind compuse numai pentru propria sa delectare. Moartea însă îl împiedică să-şi trimită munca în Ungaria, manuscrisul de mare valoare fiind iniţial păstrat de Horvát István, servitorul principelui Rákoczi. Următorul „paznic" al scrisorilor este un anume Mészáros din Szolnok, servitorul paşei Selim din Travnik. Mészáros a fost trimis la Viena la sfârşitul anului 1786, unde îl cunoaşte pe

---

Lajos, *A **szombathelyi könyvnyomdászat története*** [Istoria tipografiei din Szombathely], Szombathely, 1957, p. 11-15.

[9] Traducere de Gelu Păteanu, în ***Scrisori din Turcia***, Bucureşti, Editura Kriterion, 1980, p. 227-228.

BDD-A19441 © 2010 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 13:52:21 UTC)

Görög Demeter, editorul revistei ***Hadi és más nevezetes történetek***, şi îi face cadou manuscrisul.

Görög Demeter predă fişierul cu scrisorile lui Mikes lui Kultsár, care recunoaşte valoarea specială a manuscrisului şi decide editarea acestuia. Fondurile necesare publicării au fost asigurate de contele Festetics György. Revizorul de carte din Buda semnează manuscrisul pe 10 iulie 1792, dându-şi astfel acordul la publicarea textului.[10]

Siess Antal începe tipărirea în anul 1793, volumul părăsind editura cu un an mai târziu. Exemplarul semnal a fost trimis patronului la Keszthely pe 17 martie, fiind acompaniat de o scrisoare de mulţumire.[11]

Foaia de titlu este compusă de Kultsár István - *„Törökországi levelek, mellyekben a II. Rákóczi Ferencz Fejedelemmel Bujdosó Magyarok Történeti más egyéb emlékezetes dolgokkal együtt barátságossan eléadatnak. Írta Mikes Kelemen Az említett Fejedelemnek néhai Kamarássa. Most pedig Az eredetképpen való Magyar Kézírásokból kiadta Kultsár István Az Ékesszólásnak Tanítója. Szombathelyen, Nyomtatta Siess Antal József."* [Scrisori din Turcia, în care sunt prezentate cu amabilitate poveştile maghiarilor exilaţi alături de principele Ferenc Rákoczi II. Scris de Mikes Kelemen, defunctul şambelan al Principelui sus-menţionat. Publicat din manuscrisul maghiar original, la Szombathely, de către Kultsár István, învăţătorul elocvenţei. Tipărit de Siess Antal József.]

Se presupune că şi restul manuscriselor lui Mikes au fost aduse acasă de Mészáros. În ciuda publicării, volumul ***Törökországi levelek*** nu a captat atenţia publicului, marea sa valoare istorică şi literară fiind recunoscută numai în cea de a doua parte a secolului al XIX-lea. Toldy Ferenc cumpără dreptul de publicare de la descendenţii lui Kultsár şi, consultând manuscrisul original, tipăreşte o a doua ediţie a scrisorilor. El a

[10] ***Törökországi levelek*** a fost publicat de numeroase ori. Vezi: ***Mikes Kelemen össz. művei I. Törökországi levelek és misszilis levelek*** [Operele complete ale lui Mikes Kelemen, Vol. I. Scrisori din Turcia şi scrisori trimise], Budapest, editor Hopp Lajos, 1966 sau Kuntár Lajos, ***Nyomtatta Siess Antal 1794*** [Tipărit de Siess Antal], în ***VHK***, 1994, nr. 2, p. 20-26.

[11] Exemplarul studiat a fost cumpărat la o licitaţie din Budapesta şi momentan se găseşte în posesia unui colecţionar de carte. Volumul este complet, de format 8°, fără ilustraţii, având un număr total de 473 de pagini.

BDD-A19441 © 2010 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 13:52:21 UTC)

fost cel care a stabilit că manuscrisul îi aparţine lui Mikes, dovedind că acesta a fost un personaj real, fiindcă mulţi s-au îndoit de existenţa sa. Tot Toldy a constatat că „mătuşa" lui Mikes, contesa P. E., nu a trăit niciodată, că iniţial textul a fost un jurnal, fiind transcris ulterior de autor sub forma scrisorilor, urmând obiceiul literar francez.[12]

Cu publicarea scrisorilor lui Mikes, Kultsár face un serviciu imens literaturii maghiare. În aceea epocă, folosirea limbii germane câştigă teren în Ungaria, de aceea publicarea operei unuia dintre cei mai mari prozatori maghiari a încercat să-i influenţeze pe cititori în altă direcţie. Kultsár a desfăşurat muncă de pionierat şi în alte domenii culturale. Ajuns la Budapesta, s-a ocupat de crearea unui teatru naţional şi de sprijinirea presei de limbă maghiară.

Apariţia scrisorilor lui Mikes Kelemen, eveniment de seamă în istoria culturală maghiară, este celebrată de o placă comemorativă pusă pe zidul seminarului: „*E házban adott otthont Szily püspök az első szombathelyi könyvnyomtatónak, Siess Antal József nyomdásznak, amelyben először jelent meg magyar földön Mikes Kelemen levelei 1794-ben. Készítették a vidéki nyomdatulajdonosok Szombathely-Savaria alapításának 1900 évében*" [În această casă l-a adăpostit episcopul Szily pe Siess Antal József, primul tipograf din Szombathely, cel care a publicat pentru întâia oară scrisorile lui Mikes Kelemen în anul 1794. Făcut de proprietarii de tipografii din regiune, în anul 1900 al fondării oraşului Szombathely-Savaria]. [13]

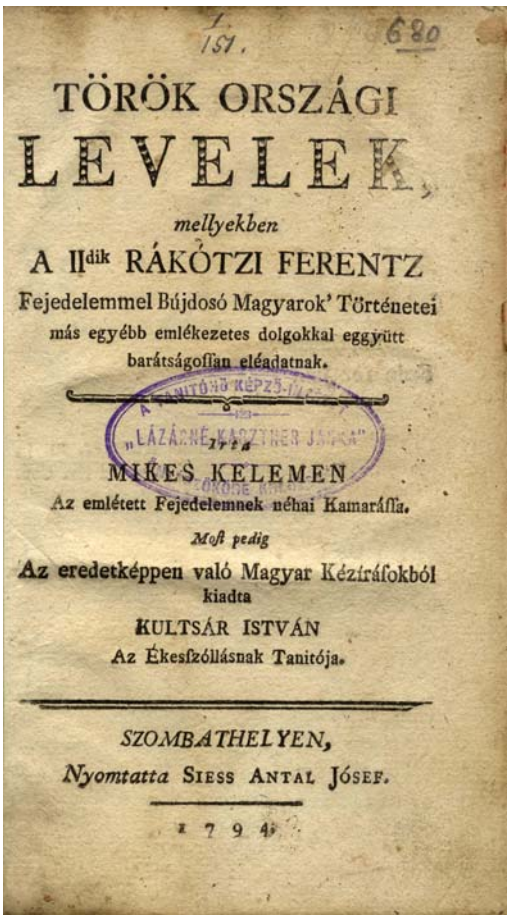
[12] ***Ibidem***.

[13] Placa comemorativă a fost inaugurată pe data de 25 iulie 1943, cu ocazia congresului naţional al unei asociaţii de tipografi.

BDD-A19441 © 2010 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 13:52:21 UTC)

Anexa

Foaia de titlu, 1794

I. 151. 680

TÖRÖK ORSZÁGI

LEVELEK,

mellyekben

A IIdik RÁKÓTZI FERENTZ

Fejedelemmel Bújdosó Magyarok' Történetei

más egyébb emlékezetes dolgokkal eggyütt

barátságossan eléadatnak.

TANÍTÓKÉPZŐ KÉPZŐ-INTÉZET
LÁZÁRNÉ KÁRZTNER JANKA

Által

MIKES KELEMEN

Az említett Fejedelemnek néhai Kamarássa.

Most pedig

Az eredetképpen való Magyar Kézíráſokból

kiadta

KULTSÁR ISTVÁN

Az Ékesſzóllásnak Tanitója.

SZOMBATHELYEN,

Nyomtatta SIESS ANTAL JÓSEF.

1794.

BDD-A19441 © 2010 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 13:52:21 UTC)